

مآخذشناسی مشروطه استرآباد

محمد انصار *

آشنایی با همه آثاری که درباره‌ی نهضت مشروطه‌ی استرآباد نوشته شده، برای هر پژوهشگر بومی ضروری است. با توجه به گذشت یک قرن از آن دوران، این آثار که به سه دسته تقسیم می‌شوند از نظر کمیت و کیفیت چندان مطلوب نیستند.

دسته اول کتاب‌ها هستند که آن‌ها هم به دو گروه می‌شوند. گروه اول؛ منابعی هستند که به طور مستقل به این موضوع پرداخته‌اند. شاید بتوان آن‌ها را منابع اصلی و دسته اول خواند. گروه دوم منابعی هستند که بخشی از مطالب کتاب خود را اختصاص به این موضوع داده‌اند. این گروه، تعدادشان بیشتر از گروه اول است.

دسته دوم مقالاتی هستند که در نشریات کشوری و استانی به چاپ رسیدند. دسته سوم مجلات محلی هستند که به مناسبت، اقدام به این کار نمودند. اگر چه تعدادشان اندک است ولی در آن‌ها مطالب بسیار مفید و ارزشمندی دیده می‌شود که شاید در جای دیگری نتوان نظیر آن را یافت.

دو نکته درباره‌ی آثار چاپی نهضت مشروطه استرآباد مهم است: اول این که آثار مستقل، در این باره از دهه هشتاد به بعد به چاپ رسیدند و دوم این که بنابر فهرست کتابخانه‌های بزرگ کشور، اسناد دیگری از این جریان تاریخی، موجود بوده که هنوز در هیچ اثری به چاپ نرسیده است. این دو نکته، ما را به این نتیجه می‌رساند که اطلاعات ما از نهضت مشروطه‌ی استرآباد، تمام و کمال نیست.

آن چه در ذیل می‌آید، معرفی اجمالی آثار چاپی درباره‌ی مشروطیت ایالت استرآباد است. ایالت استرآباد به محدوده جغرافیایی گفته می‌شود که امروزه استان گلستان نامیده شده است.

جا دارد در این جا از مرحوم دکتر جمشید قائمی یادی نماییم. وی در این باره مقاله‌ای با نام «تحلیلی اسنادی بر مشروطه استرآباد» نوشت که در سال ۱۳۸۶ در شماره ۵۹ ماهنامه زمانه به چاپ رسید. از آن جا که ۹ سال از آن زمان می‌گذرد و آثار دیگری در این باره منتشر شده، ضمن ادای احترام به آن پژوهشگر فقید، در این جا ضمن نگاهی دیگر به آثار قبلی، آثار جدید را هم به ترتیب حروف الفبای نام آن‌ها معرفی خواهیم کرد:

* کارشناس
معارف اسلامی
و نویسنده
کتاب‌شناسی
استان گلستان

الف- کتاب‌ها

بخش اول: آثار مستقل

۱- اسناد استرآباد و دشت گرگان در دوره مشروطیت

مصطفی نوری و اشرف سرایلو نویسندگان این کتاب هستند. در سال ۱۳۹۰ به وسیله کتابخانه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی تهران در قطع وزیری و در ۵۶۶ صفحه به چاپ رسید. این کتاب، دفتر بیستم از زنجیره‌ی مجموعه‌های «اسناد بهارستان» است. نویسندگان در مقدمه کتاب از اوضاع اجتماعی و سیاسی روس‌ها و ترکمن‌ها، تجارت و زمین و مالیات این منطقه سخن گفته‌اند که به فهم و درک خواننده کمک خوبی می‌کند. محتوای اصلی اسناد، شکایات و عرایض مردمی استرآباد و دشت گرگان به مجلس شورای ملی است.

اسناد بر اساس موضوعات مختلف به پنج فصل تقسیم شده‌اند:

در فصل اول، اوضاع اجتماعی و سیاسی این حوزه و اسنادی از اوضاع ادارات دولتی، مأموران حکومتی و منتقدان آن حدود، مورد نظر بوده است. اسناد فصل دوم، مربوط به روس‌ها، ترکمن‌ها و روابط آن‌ها است.

اسناد مربوط به تجارت و تجار در ایالت استرآباد در فصل سوم آمده است. اسناد فصل چهارم به اختلافات ملکی و زمین داری اختصاص دارد. فصل پنجم نیز گوشه‌هایی از اوضاع مالیاتی آن دوران را نمایان می‌سازد.

در ضمیمه کتاب، تصاویر برخی از اسناد معرفی شده و عکس‌های مربوطه و نمایه‌های اصطلاحات، گوناگون، جاها، کتاب‌ها، نشریات، ملل و نحل، خاندان‌ها، نام‌ها، پیشه‌ها، سازمان‌ها و نهادها آمده است.

این اسناد به خوبی بخش قابل‌اعتنایی از پیشامدها و حوادث منطقه را نشان می‌دهند.

۲- انقلاب مشروطه در استرآباد (گرگان)؛ استرآباد در دوره قاجار

این اثر که نوشته‌ی اسدا... معطوفی است در سال ۱۳۸۴ در دو جلد توسط نشر حروفیه در قطع وزیری به چاپ رسید. کتاب دارای دو عنوان است. عنوان اول؛ «انقلاب مشروطه در استرآباد» و عنوان دوم؛ «استرآباد در دوره قاجار» نام دارد.

بیشتر مطالب کتاب درباره‌ی حوادث مشروطه است. نویسنده در ابتدا نگاهی گذرا به انقلاب مشروطه در ایران و ایالت‌های مهم ایران دارد و سپس به وقایع استرآباد می‌پردازد. در لابه لای متن، اسناد و تصاویر تاریخی ضمیمه شده است. در انتهای کتاب نیز نمایه اعلام، اشخاص و کتاب‌ها آمده است. گاهی برای بهره‌گیری و آشنایی بیشتر خوانندگان با شخصیت‌های متنفذ و برجسته‌ی عصر مشروطه، آن‌ها را به طور مفصل و مجزا معرفی کرده است. برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: میرزا جعفرخان منشی، سیدمحمدعلی شوشتری، نظرعلی خان سردار اشرف، محمدتقی هزارجریبی، مهدی خان ملک و ...

۳- تاریخ مبارزات سیاسی اجتماعی در استرآباد

نویسنده‌ی این کتاب «آ. م. ماتویف» از پژوهشگران روسی است که به وسیله محمد نایب پور به فارسی بازگردانی شد و در سال ۱۳۸۶ به وسیله مؤسسه تحقیقات و علوم انسانی در قطع رقعی و در ۲۲۴ صفحه به چاپ رسید.

از آن جا که این کتاب مربوط به رویدادهای عصر مشروطه است، بهتر بود نویسنده در عنوان کتاب، کلمه‌ی مشروطه را به کار می‌برد.

کتاب دارای یک مقدمه، شش فصل و نمایه اشخاص و اماکن است. مترجم در مقدمه کتاب، درباره نویسنده و سال نگارش این کتاب چیزی نگفته است تا به درستی بدانیم که این اثر مربوط به چه سالی بوده است؟

فصل اول با توضیحاتی پیرامون ایالت استرآباد در قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم آغاز می‌گردد. در فصل دوم به شرح مختصر مبارزات سیاسی اجتماعی ایالت استرآباد از سال ۱۹۰۹ تا اواسط سال ۱۹۱۱ میلادی پرداخته و از فعالیت‌های انجمن استرآباد، انجمن بندرگز و گسترش روحیات ضد فتوئالی به طور همزمان در روستاهای ایالت استرآباد سخن می‌گوید.

در فصل سوم، نویسنده در بحثی تحت عنوان «تکامل بلوای ضد انقلابی در استرآباد» به زمینه سازی‌ها برای ورود محمدعلی میرزا به استرآباد و مواضع دولتی بین روسیه و انگلیس می‌پردازد. در فصل چهارم توضیحاتی پیرامون آغاز جنگ داخلی در استرآباد می‌دهد.

ورود محمدعلی شاه معزول به استرآباد و چگونگی مبارزات کشاورزان استرآباد با گروه‌های ضد انقلاب موضوع فصل پنجم کتاب است. در آخرین فصل کتاب، ماجراجویان و مزدوران در خدمت محمدعلی شاه مخلوع را معرفی و از ارتباط آن‌ها با رجال برگزیده‌ی ملی‌گرا و افراطی وابسته به جنبش «اتحاد مردم روسیه» سخن می‌گوید.

از نقایص مهم کتاب، نبودن ارجاعات است که به رغم شماره گذاری در متن کتاب، اصلاً اثری از آن‌ها نیست.

بخش دوم: آثار غیر مستقل

۱- آموزش و پرورش نوین گرگان

این کتاب به قلم رحمت‌ا... رجایی نوشته شد و در سال ۱۳۹۳ با حمایت مدیریت آموزش و پرورش گرگان در قطع وزیری و در ۴۲۲ صفحه به چاپ رسید. نویسنده در این کتاب به اختصار، سیری در تاریخ آموزش و پرورش گرگان از دوران قاجار تا دوره جمهوری اسلامی دارد و خوانندگان را با مدارس قدیمی و جدید و شخصیت‌های مؤثر در آموزش و پرورش آشنا می‌کند. کتاب دارای چهار فصل است و هر فصل، چند بخش دارد.

رجایی هیچ بحث اختصاصی درباره مشروطیت ندارد ولی درباره شیخ محمد حسین مقصدلو؛ از شخصیت‌های مهم آن دوران، در بخش اول ذیل عنوان «رهبر مشروطه خواهان

استرآباد، پیشگام در مدرسه سازی» و در بخش چهارم، ذیل عنوان «سرخنکلاته پیشتاز در آموزش و پرورش شرق گرگان» سخن گفته است.

۲- استان گلستان در انقلاب اسلامی

این کتاب به قلم غلامرضا خارکوهی نوشته شد و در سال ۱۳۹۱ بوسیله موسسه چاپ و نشر عروج در سه جلد منتشر شد. موضوع کتاب، بررسی تاریخ سیاسی منطقه گرگان و دشت در فاصله‌ی زمانی انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی است. این اثر یکی از مفصل‌ترین کتاب‌های تاریخ محلی انقلاب اسلامی در ایران است. مجموعه صفحات این سه جلد، به ۲۵۱۵ صفحه می‌رسد.

جلد اول، از چهار بخش تشکیل شده و هر بخش نیز دارای فصل‌های مختلف است. بخش اول فصل اول کتاب، اختصاص به بررسی تاریخی دوران مشروطیت منطقه دارد.

۳- انقلاب اسلامی در گرگان و دشت

مصطفی نوری و اشرف سرایلو نویسندگان کتاب هستند. در سال ۱۳۹۰ در قطع وزیری و در ۷۴۴ صفحه به-وسیله مرکز اسناد انقلاب اسلامی به چاپ رسید.

موضوع کتاب، بیان تاریخ انقلاب اسلامی منطقه است که نویسنده آن را در ده فصل شرح و تبیین می‌دهد. هر فصل دارای بخش‌های گوناگونی است.

بررسی رویدادهای انقلاب مشروطه و واکنش‌های مردم و علمای استرآباد به این واقعه، موضوع اصلی فصل دوم کتاب است.

۴- تاریخچه چهار شهر ترکمن نشین

در این کتاب به معرفی چهار شهر ترکمن نشین استان گلستان یعنی آق‌قلا، بندرترکمن، گمش‌تپه و گنبدکاووس پرداخته می‌شود. نویسنده کتاب اسدالله معطوفی است. در بهار ۱۳۸۴ توسط نشر مختومقلی فراغی به چاپ رسید.

مشروطه در ترکمن صحرا در دو عنوان «ترکمانان در انقلاب مشروطه» و «گمش‌تپه در جنبش مشروطیت» در این کتاب آمده است، با این حال نویسنده در عنوانی به نام «گزارشات مخبر انگلیسی‌ها درباره گمش‌تپه، رخدادهایی را آورده که بعضی از آن‌ها به عصر مشروطه‌ی آن خطه مربوط است.

۵- تاریخ تنکابن

این کتاب تاریخ جامع شهرستان تنکابن و سواحل جنوبی بحر خزر را از ادوار باستان تا سال‌های پس از شهریور ۱۳۲۰ در بر می‌گیرد. آن‌چه از اوضاع مشروطه‌ی استرآباد در این کتاب می‌توان یافت، عبارتند از: یادداشت‌های محمدولی خان تنکابنی از ماجراهای سرکوب ترکمانان استرآباد در سال ۱۳۲۵. ق، دعوت آزادی خواهان غرب مازندران از آزادی خواهان استرآباد برای برپایی شورش بر ضد دولت وقت و ...

نویسنده این کتاب علی اصغر یوسفی نیا می‌باشد که در سال ۱۳۷۰ توسط نشر قطره در ۷۰۵

صفحه به چاپ رسید.

آن چه نویسنده‌ی کتاب درباره‌ی مشروطه استرآباد نوشته محصول مطالعه‌ی تاریخ مختصر زندگانی سپهسالار تنکابنی، اردوی برق و فتح تهران است. اگرچه ارجاعات وی زیاد نیست، به نظر می‌رسد از کتاب تاریخ مازندران نوشته اسماعیل مهجوری هم استفاده کرده است.

۶- تاریخ رامیان و فندرسک

این کتاب، اثری از مرحوم محمدعلی سعیدی است و در سال ۱۳۶۴ خورشیدی توسط چاپخانه زندگی در قطع رقعی و در ۱۵۹ صفحه و در تیراژ ۱۰۰۰ نسخه به چاپ رسیده است. اولین کتابی است که درباره‌ی منطقه رامیان و فندرسک نوشته شده است و بیشتر به تاریخ معاصر رامیان می‌پردازد و درباره‌ی ما قبل از آن، مطالب چندانی ندارد. دارای پنج فصل است که در فصل چهارم، به تاریخ معاصر رامیان و فندرسک در دوره مشروطه می‌پردازد.

۷- تاریخ كتول

نویسنده‌ی این اثر، حجت‌الاسلام سیدضیاء میردیلیمی از روحانیون منطقه فاضل آباد است. در سال ۱۳۷۳ در قطع وزیری و در ۵۴۳ صفحه همراه با فهرست اعلام به چاپ رسیده است. محتوای کتاب، همان طور که از نامش پیداست، تاریخچه كتول از قدیم تا جدید است و دارای دو بخش است:

بخش اول شامل مطالب متنوعی می‌شود. یکی از آن‌ها بررسی تاریخ منطقه است که بخشی از آن به دوران قاجار و مشروطه باز می‌گردد.

بخش دوم کتاب به شناسایی اسناد منطقه‌ی كتول همچون: مصالحه نامه، هبه نامه، وقف نامه، احکام شرعی، فرمان‌ها و ارقام، مبیعه نامه، استشهادنامه، اجاره نامه، قراردادنامه و عقدنامه‌های زناشویی اختصاص دارد. قدیمی‌ترین آن، تاریخ ۹۱۹ ق و جدیدترین آن تاریخ ۱۳۴۶ ق را دارد لذا دوران قاجار و مشروطه را هم دربر می‌گیرد.

۶۰ صفحه از کتاب دربرگیرنده‌ی اشعاری از شیخ محمدعلی بیّنات است. وی اشعاری حماسی به سبک شاهنامه سروده است. در این اشعار گوشه‌هایی از وقایع مشروطه-ی كتول بیان شده است.

منابع اصلی تاریخ كتول، کتب، اسناد تاریخی و تحقیقات محلی است. برای نگارش تاریخچه‌ی مشروطه در كتول به کتاب «مخبرات استرآباد» نوشته حسینقلی خان مقصودلو و گفته‌های معمران استناد جسته است.

۸- تاریخ فرهنگ و ادب گرگان و استرآباد

نویسنده این کتاب اسدالله معطوفی است. در این اثر به تاریخچه آموزش و پرورش منطقه گرگان و استرآباد و شناسایی ۴۰۰ تن از دانشمندان این سرزمین تا پایان فرمانروایی قاجارها پرداخته شده است. کتاب تاکنون دو بار به چاپ رسیده است. چاپ اول آن، در سال ۱۳۷۶ بوسیله مؤسسه فرهنگی و انتشاراتی پدیده گرگان در ۲۶۷ صفحه انجام شد. در چاپ اول

این کتاب کاستی‌ها و نقایص زیادی مشاهده می‌شد؛ لذا نویسنده تصمیم به ویرایش مجدد آن گرفت. چاپ دوم آن در سال ۱۳۸۹ همراه با تغییراتی در شکل و افزودن مطالبی نو به وسیله انتشارات مختومقلی ۶۵۰ صفحه انجام شد. در این چاپ بخش‌های نویی افزوده شد. نویسنده درباره‌ی وضعیت فرهنگی مشروطه استرآباد، معتقد است که مکتوبات و نشر شاخصی که مختص به این منطقه باشد نداریم. لذا در این جا خیلی کوتاه به ادبیات عصر مشروطه در استرآباد پرداخته می‌شود.

۹- تاریخ مازندران

این کتاب، نوشته مرحوم اسماعیل مهجوری است که در دو جلد به چاپ رسیده است. جلد نخست در سال ۱۳۴۲ و جلد دوم در سال ۱۳۴۵ در ۳۹۲ صفحه در چاپخانه اثر ساری منتشر شد.

وی در کتابش عنوانی به نام «مشروطه و استرآباد» دارد. او مطلب مشروطه‌ی استرآباد را از آن جا شروع کرده است که محمدولی خان تنکابنی پس از قلع و قمع ترکمانان، از استرآباد خارج شد و محمدخان امیر مکرّم لاریجانی حاکم این شهر شد.

۱۰- جغرافیا و جغرافیای تاریخی گرگان و دشت

این کتاب نوشته اسدالله معینی است که در اسفند ۱۳۴۴ خورشیدی توسط شرکت سهامی طبع کتاب در ۳۲۸ صفحه به چاپ رسید. کتاب با توجه به نام آن، مسائل جغرافیایی و جغرافیای تاریخی منطقه گرگان را در بر می‌گیرد. این اثر یکی از قدیمی‌ترین آثار چاپی در معرفی این منطقه است.

به طور کلی مطالب تاریخی آن درباره‌ی مشروطه، بسیار اندک است و از لایه لای این اثر می‌توان مطالبی درباره‌ی: روایت بازگشت محمدعلی شاه مخلوع از روسیه به ایران، صف آرای‌های شاه برای فتح تهران و داستان جنگ مسعودالملک هزار جریبی با سپاه علی خان ارشدالدوله در حوالی دامغان را مورد مطالعه قرار داد.

۱۱- خاطرات آیت الله سید حبیب... طاهری گرگانی

این کتاب خاطرات شخصی و اجتماعی آیت... سیدحبیب... طاهری گرگانی است. دارای شش فصل است که در سال ۱۳۸۸ به همت غلامرضا خارکوهی گردآوری و توسط انتشارات سوره مهر وابسته به حوزه هنری به چاپ رسیده است. «از مشروطه تا رضاخان» عنوان فصل دوم این کتاب است. از آن جا که آیت... طاهری گرگانی از نوادگان یکی از شخصیت‌های مهم عصر مشروطه به نام سیدمحمد طاهر مجتهد است، در آن جا از وی سخن گفته می‌شود. وی جدش را جزو مخالفین مشروطه نمی‌داند.

۱۲- خاطرات حجت الاسلام والمسلمین رئیسی

این کتاب خاطرات خودنوشتی است که حجت الاسلام والمسلمین سید محمد رئیسی گرگانی از زندگی شخصی و اجتماعی اش ارائه می‌کند. در سال ۱۳۸۷ توسط انتشارات پیک

ریحان گرگان به چاپ رسید. کتاب دارای هفده فصل است. از آن جا که وی از نوادگان یکی از شخصیت های مهم عصر مشروطه به نام «رئیس الذاکرین» است، لذا از ایشان در فصل اول کتاب ذیل عنوان «رئیس الذاکرین در انقلاب مشروطه گرگان» سخن گفته است. وی جدش را از طرفداران مشروطه می داند.

۱۳- سردار رفیع یانه سری

این کتاب اثری از مرحوم دکتر جمشید قائمی است که در سال ۱۳۸۸ توسط نشر دانشگاه آزاد اسلامی شهر ری در ۴۳۸ صفحه به چاپ رسید. موضوع کتاب، معرفی یکی از شخصیت های مهم و متنفذ دوره قاجار است. محمد باقرخان سردار رفیع یانه سری، فرزند لطفعلی خان سرتیپ، نوه محمدباقرخان، نتیجه مهدی خان و نبیره حاج محمدتقی خان و ندیده کربلایی محمدقلی خان است که او هم فرزند صادق سلطان بود. سردار رفیع یانه سری صاحب منصب نظامی و سیاسی منطقه هزارجریب و گرگان در دوره قاجاریه و جنبش مشروطه بود. او بارها به حکومت استرآباد، شاهرود، بسطام و هزارجریب منصوب شد و دو بار نایب الحکومه استرآباد شد.

۱۴- سیری در تاریخ سیاسی اجتماعی کتول

این کتاب نوشته محمدابراهیم نظری است که در بهمن ۱۳۷۴ در چاپخانه فدک قائم شهر در قطع وزیری و در ۱۱۴ صفحه با تیراژ ۳۰۰۰ نسخه به چاپ رسید. نویسنده کتاب را به چهار فصل تقسیم نموده است. فصل سوم کتاب «کتول از فروپاشی صفویه تا زوال قاجار» نام دارد و مطالبی درباره ی نهضت مشروطه ی کتول گنجانده شده است.

۱۵- فرمانروایان مازندران

این کتاب نوشته مرحوم جمشید قائمی است که در سال ۱۳۸۴ توسط نشر دانشگاه آزاد اسلامی شهر ری و در ۳۶۷ صفحه به چاپ رسید. موضوع کتاب در خصوص فرمانروایان مازندران در عصر قاجار است که در فصل نخست، برآمدن قاجارها تا پایان پادشاهی آقامحمدخان، و در فصول بعدی حکام هر یک از دوره های فرمانروایی شاهان قاجار را بررسی کرده است.

آن چه از این کتاب به مشروطه استرآباد تعلق دارد مربوط به دوران حکومت امیراصلان خان نظام السلطان نوری (۱۳۲۶-۱۳۲۵.ق) می شود.

۱۶- مخایرات استرآباد

این کتاب به همت ایرج افشار و محمد رسول دریاگشت در سال ۱۳۶۳ در قطع وزیری و در دو جلد بوسیله نشر تاریخ ایران به چاپ رسید.

موضوع کتاب مجموعه گزارش های خواندنی و بهره بردنی از واقعه ها و شایعه های سیاسی، اجتماعی و تاریخی بسیاری از جریان های منطقه گرگان و دشت از سال ۱۳۲۶ قمری به بعد

است. این گزارش‌ها به وسیله حسینقلی خان مقصودلو که در گرگان سمت وکیل الدولگی دولت انگلیس را پذیرفته بود نوشته شد و برای سفارت انگلیس در تهران آماده می‌شد و اگر خط تلگراف تهران دایر بود مستقیماً به تهران و گرنه گزارش به وسیله کنسولگری انگلیس در رشت، مخبره می‌گردید.

گزارش‌های وکیل الدوله بسیار دقیق و ظریف است، مجموعه‌ی این گزارش‌ها به هزار صفحه می‌رسد. وکیل-الدوله هر آن چه را شنیده یادداشت کرده است که برخی از آن‌ها می‌تواند تنها یک شایعه‌ی رایج در میان مردم باشد. این گزارش‌ها آینه‌ی تمام‌نمای وضع ناگوار استرآباد در عصر مشروطه و پس از آن است.

۱۷-نگاهی گذرا به تاریخ شش هزار ساله رامیان

نویسنده این کتاب، یداله صفری اصل است. آن در سال ۱۳۹۰ در قطع وزیری و در ۵۷۰ صفحه به وسیله انتشارات مکعب به چاپ رسید.

در این کتاب به طور مفصل و جامع تاریخ شهر رامیان از دوره باستان تاکنون مورد بررسی قرار می‌گیرد. کتاب دارای یک مقدمه و ۲۲ فصل است. بیشتر فصل‌های کتاب در زمینه تاریخ این شهر می‌باشد و هفتاد صفحه پایانی کتاب اختصاص به اسناد و تصاویر دارد. فصل هفتم کتاب اختصاص به تاریخ مشروطه رامیان دارد.

ب-مقالات

تاکنون چهار مقاله درباره مشروطه استرآباد به شرح ذیل نوشته شده است:

۱-اوضاع استرآباد در جنبش مشروطیت با تکیه بر وضعیت ترکمن‌ها، اشرف سرایلو، فصلنامه گنجینه اسناد، شماره ۶۶، سال ۱۳۸۶.

۲-ترکمانان در عصر مشروطه، عبدالرحیم قاضی، فصلنامه یاپراق، شماره ۳۴ و ۳۵، سال نهم، سال ۱۳۸۵.

۳-چشم اندازی به انقلاب مشروطه در ایالت استرآباد، غلامرضا خارکوهی، فصلنامه پانزده خرداد، سال دهم، شماره ۳۶، تابستان ۱۳۹۲.

۴-نقش ترکمن‌ها در مشروطیت، اراز محمد سارلی، فصلنامه فراغی، شماره ۲۲، سال ۱۳۸۵.

ج-مجلات استانی

در سال ۱۳۸۵ به مناسبت صدمین سال نهضت مشروطه، مراسمی در سالن اجتماعات آموزش و پرورش گرگان برگزار شد و هفته نامه سلیم گلستان به مدیر مسئولی امیر عبدالسلام مهمی و ویژه‌نامه‌ای را منتشر کرد. همچنین در سال ۱۳۹۵ فصلنامه استرآباد در شماره ششم خود، پرونده ویژه‌ای را به مناسبت یکصد و دهمین سالگرد نهضت مشروطه گشود که در آن‌جا مقالاتی از سوی پژوهشگران نوشته شده است. این فصلنامه به کوشش علی بایزیدی منتشر می‌شود.